

تحول پیش از تحول

سیر تحولات آموزش درس «عکاسی» در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش

کلیدواژه‌ها:

آموزش عکاسی، تربیت هنری، تحول
برنامه‌دستی، فناوری‌های نوین

چکیده

عکاسی از جمله درس‌های اصلی رشته‌های هنری در شاخه فنی و حرفه‌ای و کاردانش و یکی از استناددارد مهارت‌های رشته‌های هنری و نیز رشته‌های مهارتی در شاخه کاردانش است. به هنر و فن عکاسی در آموزش عمومی هنر در حوزه تربیت و یادگیری «فرهنگ و هنر» به‌عنوان یکی از شیوه‌های تربیت هنری دانش‌آموزان توجه شده است؛ اما در کنار اهمیت آموزش عکاسی، آنچه این فن و هنر را در کنار سایر درس‌ها برجسته می‌کند، جنبه فناورانه و تأثیرپذیری شدید آن از تغییرات فناوری در دنیای معاصر است. در این نوشتار به دگرگونی‌های ناشی از تغییرات فناوری در برنامه‌دستی «آموزش عکاسی» به‌ویژه در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش پرداخته خواهد شد. به بیان دیگر، نقش فناوری‌های نوین در این درس و ارتباط آن با مسیر تحول برنامه‌ریزی درسی بر اساس اسناد تحولی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مقدمه

هنر عکاسی یکی از درس‌های مهم در ساحت تربیت هنری به شمار می‌رود و نقش «عکس» به‌عنوان یک رسانه تصویری پویا در جامعه، سبب اهمیت این مهارت هنری شده است. همچنین کاربرد گسترده عکس در عرصه‌های گوناگون، از عرصه‌های شخصی تا به تصویرکشیدن رویدادهای خبری - اجتماعی در عرصه عمومی، به این رسانه در زیست فردی و جمعی ما جایگاه ویژه‌ای بخشیده است. ضمن آنکه «عکس و عکاسی» تاریخچه مهمی در ایران دارد و از جمله مهارت‌های فنی است که در «دارالفنون» به‌عنوان اولین مدرسه مدرن در آموزش‌های عالی تاریخ معاصر، آموزش داده می‌شده، همچنین در همان دوره عکس و عکاسی در علوم، صنایع، ثبت مناظر طبیعت و معماری، و سپس عکاسخانه‌ها کاربرد گسترده‌ای یافت و مشاغل مرتبط با آن پدید آمدند. بنابراین از دیرباز این فن هنری بازار کار تخصصی خود را یافت و در مشاغل متعددی تعریف و به کار گرفته شد.

از عکاسی برای اوراق هویتی (کارت‌های شناسایی، شناسنامه و ...) تا عکاسی پژوهشی، علمی و مانند آن، گستره این هنر و حرفه جدید را به جامعه شناساند. امروزه با فراگیر شدن این مهارت در جامعه و ابزارهای در دسترس و فناورانه مرتبط با آن، توسعه این هنر و فن بیش از پیش قابل مشاهده است. با توجه به آنچه گفته شد، اکنون این پرسش‌ها مطرح هستند که:

● برنامه‌دستی آموزشی آموزش عکاسی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تا چه اندازه روزآمد و متناسب با نیاز بازار کار ساماندهی شده است؟

● آیا با تأکید بر اسناد تحولی و برنامه‌دستی ملی، درس عکاسی و کتاب‌ها و بسته‌های تألیفی متناسب با آن، با توجه به تغییرات فناورانه و فناوری‌های جدید تدوین شده‌اند؟

در فرایند پاسخ به پرسش‌های مطرح‌شده، ویژگی‌های این هنر نیز مورد مطالعه قرار خواهند گرفت. این نوشتار بر اساس مشاهده و مطالعه اسناد، صورت‌جلسات کمیسیون‌های رشته گرافیک (اطلاعات تاریخی و بایگانی‌شده) و محتوای کتاب‌ها و برنامه‌دستی عکاسی، در طراحی پودمان‌های رشته فتو-گرافیک در نظام جدید آموزش و پرورش، صورت گرفته است.

در مسیر تحول، پاسخ به نیاز دنیای واقعی کار و حرفه

در سال‌های دهه ۸۰ ه. ش، کمیسیون برنامه‌ریزی درسی رشته گرافیک «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش»، با دعوت گروهی از خبرگان و صاحب‌نظران در عرصه فعالیت‌های حرفه‌ای عکاسی و همچنین با مطالعه گزارش‌های منتشرشده در مجامع هنری و بین‌المللی به موضوع آموزش عکاسی در سند برنامه‌دستی پرداخت. مطابق اسناد و صورت‌جلسات این کمیسیون، پرسش‌های اساسی پیرامون تغییرات جدی، سریع و رو به رشد در فناوری و تجهیزیات عکاسی مطرح بود. آنچه بیش از همه سبب توجه

اهمیت به کارگیری فناوری‌های نوین بر اساس اسناد تحولی

در سند «مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران»، یکی از ساحت‌های تربیتی، «تربیت اقتصادی و حرفه‌ای» است. در این ساحت به تحول مشاغل و حرفه‌ها توجه ویژه شده و نیز آمده است: «توجه به چشم‌انداز آینده رشد و توسعه علم و فناوری در زندگی بشر». همچنین راهکار ۱-۷ «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» به: «گسترش و تنوع‌دادن به حرف و مهارت‌های مورد نیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی شده آن در همه دوره‌های تحصیلی و برای همه دانش‌آموزان» اشاره می‌کند؛ و در «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی» درباره آموزش مهارت تا پایان دوره متوسطه و نیز دوره کاردانی آمده است: «در این گروه دانش‌آموزان قادر خواهند بود پس از پایان دوره متوسطه جذب دنیای کار شوند. حرفه‌های انتخابی با توجه به زمان آموزش و دیگر عوامل در سطح یک یا دو مهارتی (بر اساس استانداردهای آموزش‌های فنی و حرفه‌ای) تعریف می‌شوند.»

بر اساس این اسناد می‌توان دو نکته اساسی و حائز اهمیت را برشمرد: نخست آنکه آموزش مهارت برای ورود به دنیای کار امری ضروری است. مطلب دیگر اینکه در آموزش مهارت لازم است به فناوری‌های نوین و چشم‌اندازهای آینده و توسعه علوم و فنون توجه شود. از این نکات و دیگر مطالب ارزشمند این اسناد، اهمیت روزآمد بودن و ضرورت تحول در آموزش‌های فنی، حرفه‌ای و مهارتی آشکار می‌شود و این همان مسیری بوده که در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش از سال ۱۳۹۱ تاکنون طی شده و برنامه درس «عکاسی» در رشته فتو-گرافیک یکی از آن‌ها بوده است.

رویکرد آموزش مهارت‌های نوین برنامه درس عکاسی در رشته‌های «گرافیک» و «فتو-گرافیک»

با رویکرد آموزش مهارت‌های نوین، تألیف کتاب‌های عکاسی ۱ و ۲ در رشته گرافیک در پایان دهه ۸۰ ه. ش با حذف تدریجی فرایند ظهور و چاپ عکس انجام گرفت. سفارش تألیف کتاب جدید بر اساس تغییرات فناوری در این حوزه تخصصی، به مؤلف و کارگروه مربوطه داده شد و کار تدوین کتاب عکاسی مبتنی بر تحولات بازار کار، به اتمام و بهره‌برداری رسید. به طوری که در سند سفارش تألیف کتاب صراحتاً به: «گذر از عکاسی غیردیجیتال و حذف تاریخخانه» اشاره شده است. پس «عکاسی دیجیتال» و دانش به کارگیری دوربین‌های نوین و نیز کاربرد نرم‌افزارهای ویرایش عکس، در کلاس‌های عکاسی هنرستان‌ها جایگزین آموزش عکاسی فیلمی (آنالوگ) شد.

در این مسیر تحولی، آموزش‌های مقدماتی نیز با عنوان «دوره‌های تأمین مدرس»

برنامه‌ریزان و متخصصان آموزشی شد، یافتن پاسخی دقیق و شفاف به این پرسش‌های اساسی بود:

۱. با توجه به تغییراتی که در فناوری‌های دیجیتال و به‌ویژه در ساخت و عرضه دوربین‌های جدید در حال رخ دادن است، آموزش عکاسی در هنرستان‌های آموزش و پرورش تا چه حد متأثر خواهد شد؟

۲. تا چه زمانی فرصت داریم برنامه درسی را متناسب با این تحولات تغییر دهیم و هنرجویان را برای آموزش مهارت‌های مورد نیاز در جامعه و بازار کار آماده کنیم؟

۳. آیا شیوه‌های نوین عکاسی مورد استقبال هنرآموزان قرار خواهد گرفت؟

۴. برای تهیه امکانات و ابزارهای جدید آموزش عکاسی دیجیتال چه چالش‌هایی پیش رو خواهیم داشت؟

زیرا خبرهای مربوط به تحولات در عرصه عکاسی دیجیتال با شتاب بی‌سابقه‌ای منتشر می‌شد، اما تجهیزات و امکانات مهیا شده در هنرستان‌های آموزش و پرورش هنوز قدیمی بودند. ضمن آنکه هزینه‌های سنگین آموزش عکاسی با شیوه فتوشیمیایی (آتلیه ظهور و چاپ) نیز خود موضوع مهمی در این نوع از آموزش‌ها بود. اگر چه «همچون ظهور هر پدیده نوینی در آغاز، عکاسی دیجیتال نیز همراهان و مخالفانی را برانگیخت. عکاسی دیجیتال، روش‌های پیشین عکس‌برداری را تا حد بسیار زیادی دگرگون کرد و در مقایسه با روش‌های پیش از خود، برتری‌هایی را در زمینه‌های گوناگون آشکار کرده است» [طهماسب پور، ۱۳۸۹].

از آنجا که هدف اصلی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش تربیت هنرجویان به منظور کسب مهارت و شایستگی‌های لازم برای ورود به دنیای کار و بازار حرفه و شغل است، بنابراین به نظر می‌رسد، بازنگری و برنامه‌ریزی تحولی در برنامه درسی عکاسی پیش از تحولات فراگیر در نظام آموزشی کشور، به دلیل ضرورت‌های اجتماعی و در پیوند با واقعیت‌های زندگی روزانه و تدبیر برنامه‌ریزان درسی و مسئولان آموزشی در آن زمان، صورت گرفت. به بیان دیگر، برنامه درسی آموزش عکاسی، به دلیل ماهیت فناوریانه آن، پیش‌تر در مسیر تحول قرار گرفته بود و بعدها نیز با رویکردی مشارکتی و واقع‌گرایانه، با اسناد تحولی همراه و هم‌گام شد. به طوری که مهارت عکاسی با ابزارهای نوین، در کنار مهارت‌های گرافیک، در شکل‌گیری رشته «فتو-گرافیک» با رویکردی تلفیقی، نقشی مهم ایفا کرد.

برای هنرآموزان برگزار شد. زیرا بر اساس گزارش‌های منتشرشده در مجلات تخصصی، به تدریج فیلم‌های عکاسی، مواد و داروهای شیمیایی و کاغذهای چاپ عکس یا به شدت گران می‌شدند که برای آموزش در این دوره تحصیلی به صرفه نبود و یا از بازار ابزار و وسایل عکاسی خارج می‌شدند و جای آن‌ها را دوربین‌های دیجیتال و نرم‌افزارهای وابسته می‌گرفت. پس تحول در برنامه درس عکاسی یک ضرورت محسوب می‌شد. «این تحولات در بعضی از رشته‌ها، از جمله در عکاسی بسیار سریع‌تر بوده است؛ هم از حیث دیدگاه‌ها و مسائل زیبایی‌شناختی و هم از نظر مسائل فنی. بنابراین تغییرات کاملاً ضروری بوده است» [غفوری، ۱۳۸۸]؛ و این‌ها همه قبل از نظام تحولی صورت گرفته بود.

می‌توان گفت این دستاوردها مقدمه‌ای شدند برای گام‌های بعدی تحول و تغییر که بر اساس رویکرد تحولی نظام آموزشی کشور در برنامه درس عکاسی در شرف وقوع بودند. از یک سو، مهارت‌های مورد نیاز بازار کار و حرفه متحول می‌شدند و از دیگر سو، دامنه این تحولات تنها شامل به‌کارگیری ابزارهای نوین نبود، بلکه در عرصه معنا و جایگاه شغلی عکاسان نیز مفاهیم جدیدی ظهور و بروز می‌کرد. به بیان دیگر، انقلاب دیجیتال آهنگ پدیدارشدن رسانه‌های نوین در دنیای معاصر را سرعت و شتاب می‌بخشید و گذار از فناوری‌های پیشین به تحولات روز، سبب می‌شد تا تدوین محتوای آموزشی نوینی بر اساس ساختار و کارکرد عکس و عکاسی ضرورت یابد.

رشته تلفیقی «فتو-گرافیک» هم که ترکیبی از مهارت‌های پایه در دو عرصه عکاسی و گرافیک بود، شکل گرفت و بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده در کمیسیون‌های تخصصی، مهارت‌های نوین در عرصه دانش و فناوری عکاسی تدوین شدند؛ بنابراین در کنار آموزش مهارت کار با دوربین‌های نوین و ابزارهای وابسته و نرم‌افزارهای مرتبط، پودمان‌های مهارتی با عنوان‌های برگرفته از دنیای واقعی شغل و حرفه و متأثر از تغییرات برآمده از فناوری‌های جدید، با هدف کسب شایستگی، تدوین و تألیف شدند که عکاسی پرسنلی، عکاسی معماری و فضاهای شهری، عکاسی

خبری، عکاسی از مراسم و آیین‌های رسمی، عکاسی طبیعت، مستند و مردم‌نگاری، عکاسی ورزشی و ... از آن جمله هستند.

سخن پایانی

از آنجایی که عکاسی هم هنر است و هم فن، با آموزش این هر دو مهارت (فنی و هنری)، هنرجویان شایستگی لازم برای ورود به دنیای کار را کسب می‌کنند؛ به عبارت دیگر، محصول فرایند عکاسی با توجه به زمینه خلق اثر (عکس تبلیغاتی، عکس پرتره، عکس از رویدادهای خبری، عکاسی از مراسم و آیین‌های ایرانی-اسلامی، گزارش تصویری از خط تولیدی یک کارخانه و ...)، هم دارای ارزش‌های زیبایی‌شناسی هنری است و هم مهارت‌های شغلی را در پیوند با زندگی روزانه به نمایش می‌گذارد. «برنامه درس عکاسی» که مسیر تحول را در سال‌های پیش از تحول در نظام آموزش رسمی طی کرده بود، با واکاوی تجربه‌ها و پژوهش‌های نوین، اکنون وارد عرصه‌های جدیدتری در تربیت هنری و شایستگی‌های فنی می‌شد و هر دو ساحت تربیتی را به موازات یکدیگر، با توجه به تغییرات فناوری، ارتقا می‌بخشید.

مهارت عکاسی با اثرپذیری از تغییرات فناورانه راه‌های جدیدی را در عرصه کسب‌وکار و شغل می‌جست که خود به فناوری‌های جدید دیجیتال وابسته بودند؛ به عبارت دیگر، عکس و عکاسی به‌عنوان رسانه‌ای پویا، همراه با دگرگونی‌های زمانه، لباس جدیدی بر قامت ابزار خود پوشاند، تا بتواند همچنان کارآمد و اثربخش به حیات فنی و هنری خود در بازار کسب‌وکار و حرفه ادامه دهد. از این رهیافت است که «عکس» یکی از مؤثرترین بیان‌های تصویری در فضای واقعی و مجازی به شمار می‌رود و هم در فضای مجازی و هم بر روی اوراق چاپی به‌کار رفته و پیام خود را به مخاطبان منتقل می‌کند.

* منابع

۱. راهنمای برنامه درسی رشته گرافیک، ۱۳۸۶.
۲. صورت‌جلسات و نامه‌های سازمانی رشته گرافیک، دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی‌وحرفه‌ای و کاردانش، سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵.
۳. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، آذرماه ۱۳۹۰.
۴. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، آذرماه ۱۳۹۰.
۵. برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی، ۱۳۹۰.
۶. راهنمای برنامه درسی رشته فتو-گرافیک، ۱۳۹۵.
۷. طهماسب پور، محمدرضا (۱۳۸۹). دگرگونی‌ها و چالش‌های پیش رو در آموزش عکاسی در ایران. مجله حرفه هنرمند. شماره ۳۵.
۸. غفوری، محمد (۱۳۸۸). رشد آموزش فنی‌وحرفه‌ای. دوره چهارم. شماره ۳.